

**В.І. ЛЕВЧЕНКО, І.П. КОНДРАХІН, В.В. ВЛІЗЛО,
В.І. ГОЛОВАХА, М.О. СУДАКОВ, Й.Л. МЕЛЬНИК,
В.Ю. ЧУМАЧЕНКО, Л.М. БОГАТКО,
В.В. ЛИСЕНКО, І.В. ПАПЧЕНКО**

ВНУТРІШНІ ХВОРОБИ ТВАРИН

(Частина I)

**В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, В.В. Влізло,
В.І. Головаха, М.О. Судаков, Й.Л. Мельник, В.Ю. Чумаченко,
Л.М. Богатко, В.В. Лисенко, І.В. Папченко**

ВНУТРІШНІ ХВОРОБИ ТВАРИН

(Частина 1)

*За редакцією
доктора ветеринарних наук,
академіка НААН України В.І. Левченка*

Затверджено Міністерством освіти, науки, молоді і спорту
як підручник для студентів
факультетів ветеринарної медицини вищих
навчальних аграрних закладів
III–IV рівнів акредитації

Біла Церква
Білоцерківський національний аграрний університет
2012

ББК 48.72
В 60

УДК 619:616.1/4 (075.8)

Автори: **В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, В.В. Влізло, В.І. Головаха, М.О. Судаков, Й.Л. Мельник, В.Ю. Чумаченко, Л.М. Богатко, В.В. Лисенко, І.В. Папченко**

Рецензенти: доктор ветеринарних наук **Л.Г. Слівінська** (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького), **В.П. Фасоля** (Житомирський національний агроекологічний університет), **Н.В. Авраменко** (Білоцерківський національний аграрний університет)

Внутрішні хвороби тварин / В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, В.В. Влізло та ін.; За ред. В.І. Левченка. – Біла Церква, 2012. – Ч. 1. – 528 с.

ISBN 978-966-2122-27-5

Викладені основи загальної профілактики і терапії внутрішніх хвороб тварин, етіологія, патогенез, симптоми, діагностика, лікування і профілактика хвороб серцево-судинної, дихальної і травної систем, печінки та очеревини.

Для студентів факультетів ветеринарної медицини вищих навчальних аграрних закладів III–IV рівнів акредитації та фахівців ветеринарної медицини.

ББК 48.72

ISBN 978-966-2122-27-5

© Левченко В.І., Кондрахін І.П.,
Влізло В.В. та ін., 2012

РОЛЬ ТЕРАПЕВТІВ УКРАЇНИ У ВИВЧЕННІ ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ ТВАРИН

Перші повідомлення про лікування внутрішніх хвороб тварин зустрічаються у рукописах Стародавнього Єгипту (Кахунський папірус – 2000 р. до н.е.), Індії (I ст. н.е.), Греції (Гіппократ – V–IV ст. до н.е.; Арістотель, Апірт – IV–V ст. н.е.), Стародавнього Риму (Марк Теренцій Варрон – II–I ст. до н.е.; Публій Вергілій Марон – I ст. до н.е.). Древні греки вірували, що існує Бог, який відає ліками – Асклепій, латинізоване ім'я якого – Ескулап. Богом медицини вважався також Аполлон. Найбільш видатним лікарем Стародавньої Греції був Гіппократ (460–377 рр. до н.е.) – виразник «грецького чуда», яке є унікальним явищем у світовій історії. Маленький народ – елліни, народ землеробів і мореплавців протягом кількох століть створив неперевершені твори мистецтва, розробив цілу низку філософських систем, заклав основи точних наук, систематизував знання про тварин і людей.

З часів Гіппократа вчення про внутрішні хвороби тварин відчувало благотворний вплив гуманної медицини, черпало з неї не лише основні методи дослідження, а й спеціальні, відкриваючи цим широкий шлях до пізнання причин і патогенезу хвороб.

На наукову основу вивчення внутрішніх хвороб було поставлене після відкриття у Європі ветеринарних навчальних закладів, перетворених у подальшому у вищі ветеринарні школи: в Ліоні (1761), Альфорті (1765), Відні (1775), Дрездені (1776), Ганновері (1778), Будапешті (1787), Берліні (1790) та ін. У Росії вчення про внутрішні хвороби стало розвиватись з відкриттям ветеринарних відділень при Петербурзькій (1808) медико-хірургічній академії, у Москві – Московському філіалі цієї ж академії (1811), а потім у ветеринарних інститутах – у Варшаві (1840), Харкові (1851), Казані (1873), Дерпті (нині – Тарту) (1876) і вищій ветеринарній школі у Львові (Львівська царсько-королівська школа ветеринарії і підковування коней) (1881).

Першими ветеринарними клініцистами в Росії були Я.К. Кайданов, Г.М. Прозоров, П.І. Лукін, І.І. Равич, Х.Г. Бунге, які заклали основи загальної і спеціальної терапії. 19 березня 2009 р. минуло 230 років від дня народження Я.К. Кайданова – уродженця Полтавської області (м. Лохвиця). Після закінчення Петербурзької медико-хірургічної академії він був направлений в Європу для спеціалізації в галузі ветеринарії. У листопаді 1806 р., після повернення, Я.К. Кайданов був призначений ад'юнкт-професором з ветеринарних наук в організованому ветеринарному відділенні академії, де упродовж 1808–1817 рр. читав лекції з патології і терапії внутрішніх незаразних хвороб, фармакології та дієтики. У серпні 1812 р. Я.К. Кайданову за його наукову працю «*Tetractys vitae*» присуджений науковий ступінь доктора медицини. У цій роботі він вперше висунув ідею еволюції органічного світу (на 47 років раніше Дарвіна). Я.К. Кайданов був першим терапевтом і

**Професор Я.К. Кайданов
(1779–1855)**

фармакологом у Росії: його перу належить рукописна книга «Зоофармакологія и патология, читанная профессором Кайдановым, 1814 и 1815 года; Зоотерапия и эпизоотия 1816 и 1817 года».

Г.М. Прозоров – українець, ординарний професор, один з перших академіків у галузі ветеринарної медицини, довгий час перебував біля керма управління ветеринарною справою і був найавторитетнішим фахівцем у ветеринарії серед учених усіх вищих закладів Росії. Він знав сім іноземних мов, закінчив медичний і ветеринарний курс Петербурзької медико-хірургічної академії. У 1835 р. Г.М. Прозоров отримав ступінь доктора медицини, був затверджений на посаді

ад'юнкт-професора ветеринарного відділення, у 1845 р. – ординарного професора, читав лекції з фізіології, терапії та епізоотології. Г.М. Прозоров видав декілька книг, серед яких «Ветеринарна пологова наука» (1849), «Повний виклад дієтичного вчення у коней» (1847–1848 рр.), «Повна настанова до розпізнавання і лікування хвороб у коней» (1851 р.), «Ветеринарна терапія», 1-й том (1865).

На ветеринарному відділенні Московського філіалу Петербурзької медико-хірургічної академії кафедру патології і терапії внутрішніх хвороб тварин очолював професор Христофор Бунге (1781–1861), у Варшавському ветеринарному інституті – професор В.Є. Євтіхєєв, який з 1917 по 1933 рр. завідував кафедрою внутрішніх хвороб тварин у Новочеркаському ветеринарному інституті, де й написав підручник «Частная патология и терапия домашних животных» (1921).

**Професор П.А. Гордєєв
(1848 – 1914)**

Кафедра спеціальної патології і терапії з клінікою внутрішніх хвороб у *Харківському ветеринарному інституті* (відкритий у 1873 р. на базі ветеринарного училища, яке засновано в 1851 р. і за реєстром ВНЗ відносилось до інститутів) організована у 1879 році. Майже 30 років (до 1907 р.) кафедру очолював професор П.А. Гордєєв (1848–1914) – автор двотомного «Керівництва до внутрішньої патології і терапії свійських тварин» (1886) та більше 20 оригінальних наукових і перекладних підручників з різних дисциплін. Він був редактором журналів «Ветеринарний вісник» і «Сучасний лікувальник». З 1909 по 1925 рік кафедру очолював професор М.І. Петропавловський (1866–1925); у подальшому – майже чверть віку (до 1949 р.) – ректор інституту, професор М.М. Богданов (1872–1949), у період завідування якого кафедра

була оснащена рентгенівською та фізіотерапевтичною апаратурою. М.М. Богданов – талановитий учений, заслужений діяч науки УРСР, автор відомого «Супутника ветеринарного лікаря», підручників з хвороб шкіри та офтальмології.

З 1949 по 1985 рік кафедрою терапії керував видатний вчений, професор С.І. Смірнов (1907–1992), який підготував двох докторів наук (Чернуху В.К. і Павлова М.Є.), двох магістрів і 18 кандидатів наук, опублікував чотири монографії, 120 наукових праць, навчально-методичний посібник. С.І. Смірнов – співавтор підручника «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных», який витримав шість видань і був настільною книгою для багатьох поколінь студентів та практичних фахівців. Роботи С.І. Смірнова з патології обміну речовин, динаміки кістково-мозкового кровотворення у сільськогосподарських тварин за різних хвороб (чума свиней, анемія, афлатоксикоз), питань хвороб молодняка, органів травлення і дихання успішно продовжили його учні: професори В.К. Чернуха та М.Є. Павлов, доценти В.Й. Божко, М.А. Зимогляд, М.О. Штиленко, М.І. Чумак та ін. З 1985 по 1994 рік кафедру очолював проф. М.Є. Павлов, а в наступні 7 років – доцент М.І. Чумак, співавтор книги «Годівля сільськогосподарських тварин» (1987) та підручника «Внутрішні хвороби тварин» (ч. 2, 2001). З 2001 р. М.Є. Павлов повертається до роботи завідувача кафедри і очолює її упродовж наступних 7 років. Докторську дисертацію, присвячену вивченню кетозу корів, М.Є. Павлов захистив 1989 року. Він – автор трьох навчальних посібників та однієї монографії, підготував одного доктора і 7 кандидатів наук. Основний напрям наукових досліджень – діагностика, лікування та профілактика порушень вуглеводно-ліпідного і мінерального обмінів та хвороб молодняка (bronхопневмонія, диспепсія). З 2007 р. кафедру очолює доцент О.В. Митрофанов.

**Професор С.І. Смірнов
(1907–1992)**

Львівська вища ветеринарна школа заснована у 1881 р. Самостійної кафедри терапії тут не було. Курс терапії називався «Інтерну», читав

Професор М.Є. Павлов

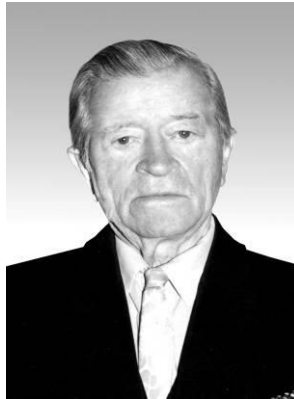
його перший директор школи, епізоотолог і терапевт, почесний член наукових медичних та ветеринарних товариств Росії, Австрії, Німеччини і Франції, професор Петро Зайфман – доктор медицини і магістр ветеринарії, з 1894 по 1910 рр. – професор Й. Шпільман. У 1897 р. школа була перейменована в академію ветеринарної медицини. 1917 року кафедра терапії одержала назву «Прикладна патологія внутрішніх хвороб тварин». Першим завідувачем кафедри був відомий учений Зигмунд Марковський, який очолював її до 1941 р. (з 1939 р. нова назва – кафедра внутрішніх хвороб). З 1.VI.1945 р. до 25.VII.1945 р. кафедру за сумісництвом очолював професор С.З. Гжицький, а після нього – до

**Професор П. Зайфман
(1823–1903)**

1.VII.1973 р. – доцент В.Ф. Павлов. У подальшому кафедрі терапії та клінічної діагностики очолювали проф. Р.М. Восканян (з 1973 р.) і доцент Б.С. Гайдук (з 1987 р.). У 1992 р. кафедра терапії стала самостійною і

**Проф. Й.Л. Мельник
(1920–2009)**

очолив її доцент А.М. Стадник – спеціаліст з патології обміну речовин та хвороб органів дихання, а з 2008 р. – доцент А.О. Драчук.

Багато років (з 1950) на кафедрі терапії працював заслужений діяч науки і техніки України, доктор біологічних наук (з 1967 р.), професор Й.Л. Мельник (1920–2009 рр.), який підготував 6 кандидатів наук. Наукові праці Йосипа Львовича присвячені вивченню патології сечової системи, обміну речовин та біофізичних методів терапії. Й.Л. Мельник

– співавтор підручників «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995), «Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин» (2004) та «Внутрішні хвороби тварин» (частина 1 і 2; 1999 і 2001 рр.). Знання грецької, латинської та німецької мов, спеціальної літератури, широка ерудиція, великий практичний досвід, принциповість, доброзичливість, людяність, любов до студентів – риси, які здобули Йосипу Львовичу глибоку шану серед колег та практичних фахівців ветеринарної медицини. У 2011 р. його учениця – Л.Г. Слівінська захистила докторську дисертацію.

Кафедра терапії та клінічної діагностики Української сільськогосподарської академії (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України) створена у 1922 р. Її засновниками були професори Ф.Г. Клісенко (терапія) і М.С. Леонтович (клінічна діагностика). Потім об'єднану кафедру очолював доц. В.Й. Борисевич (1934–1938), а в наступні роки кафедрою терапії керували проф. Д.В. Соколов (1938–1947), доц. В.Й. Борисевич (1947–1949), проф. М.А. Полянський (1949–1956). З 1957 по 1959 рр. завідувачем кафедри терапії, а з 1959 по 1968 рр. – кафедри терапії і клінічної діагностики працював проф. М.Т. Скородумов, один із співавторів підручника «Частная патология и терапия» (1938, 1947). Він зробив вагомий внесок у вивчення хвороб органів дихання, травлення і сечової системи. Його учні вперше виконали гастро- і бронхоскопію. Широка ерудиція, висока педагогічна майстерність, принциповість – риси, які були характерні для М.Т. Скородумова.

Проф. М.Т. Скородумов
(1895 – 1969)

Проф. М.О. Судаков

У подальшому майже 20 років (1968–1987) завідувачем кафедри працював видатний учений, доктор ветеринарних наук, професор М.О. Судаков – фахівець у галузі кардіології і патології обміну речовин, один із авторів підручників для ВНЗ «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» (1972, 1985, 1991), «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995), «Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин» (2004), «Внутрішні хвороби тварин» (ч. 1) (1999), керівник авторських колективів, які видали підручник (1985) і практикум (1986) «Внутрішні хвороби сільськогосподарських тварин» для учнів технікумів, монографію «Мікроелементози сільськогосподарських тварин» (1974 і 1991). Праці М.О. Судакова та його учнів з мікроелементозів є важливими для науковців і практичних

фахівців. М.О. Судаков – скромний, високоерудований педагог і вчений.

З 1987 року кафедру очолював доктор біологічних наук, професор В.Ю. Чумаченко (1932–2010), обраний у 1994 р. академіком вищої школи України. В.Ю. Чумаченко – провідний учений з питань неспецифічної резистентності тварин, зробив вагомий внесок у ветеринарну гастроентерологію, вивчення неінфекційних хвороб свиней. Він є автором і співавтором кількох монографій, довідників, підручників для ВНЗ «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995) «Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин» (2004), «Внутрішні хвороби тварин» (ч. 1, 1999). В.Ю. Чумаченко плідно працював у галузі імунології та імунопатології сільськогосподарських тварин, вивчення метаболічних хвороб.

**Професор В.Ю. Чумаченко
(1932–2010)**

Проф. М.І. Цвіліховський

З 1999 р. кафедрою завідує доктор біологічних наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України М.І. Цвіліховський, який зробив вагомий внесок у ветеринарну неонатологію та вивчення метаболічних хвороб, співавтор підручника «Ветеринарна клінічна біохімія» (2002). М.І. Цвіліховський, очолюючи навчально-науковий інститут ветеринарної медицини, якості і безпеки продукції тваринництва Національного аграрного університету, був ініціатором реформування ветеринарно-медичної освіти в Україні, розробив методологію переходу на ступеневу систему підготовки фахівців ветеринарної медицини. М.І. Цвіліховський – автор і співавтор 3 монографій, 12 підручників і навчальних посібників (у тому числі підручника «Ветеринарна клінічна біохімія» (2002), 10 науково-методичних рекомендацій і більше 50 навчально-методичних вказівок. Підготував 7 кандидатів наук.

У *Білоцерківському сільськогосподарському інституті* (нині – національний аграрний університет) кафедра внутрішніх незаразних хвороб була створена в 1934 р. Її очолив професор П.І. Гіммельрейх (до 1941 р.). У повоєнні роки кафедрою завідували проф. В.Д. Соколов, а з 1948 по 1978 рік – доктор ветеринарних наук (з 1956 р.), професор М.Х. Ковбасенко, який глибоко і різнобічно вивчив етіологію, патогенез, лікування й профілактику бронхопневмонії, плевриту та гастроентериту молодняка, один з перших апробував і впровадив у практику пеніцилінотерапію легеневих хвороб у телят і поросят. Професор М.Х. Ковбасенко – автор монографії «Застосування антибіотиків у тваринництві» (1959), підготував п'ять кандидатів наук. Його завжди вирізняли творча енергія, працелюбність, наполегливість у виконанні поставленої мети. М.Х. Ковбасенко зробив значний внесок у розвиток кафедри, її оснащення, вивчення патогенезу і лікування хімостазу в коней, бронхопневмонії, плевриту та хвороб органів травлення.

Професор В.І. Левченко

З 1978 року кафедру терапії та клінічної діагностики очолював доктор ветеринарних наук, професор В.І. Левченко, який у 1990 році був обраний членом-кореспондентом, а в 1995 р. – академіком НААН України. Професор В.І. Левченко є одним з основоположників ветеринарної гепатології та теорії поліморбідності внутрішніх хвороб, вперше вивчив порушення обміну вітаміну D₃ і жовчних кислот за хвороб печінки, обґрунтував патогенез та особливості діагностики ендогенного D-гіповітамінозу. За редакцією професора В.І. Левченка видані підручники «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995), «Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин» (2004), «Внутрішні хвороби тварин» (1999 і 2001), «Ветеринарна клінічна біохімія» (2002) та кілька навчальних посібників і довідників. Він є співавтором підручника «Внутренние незаразные болезни животных» (2006) для

Професор В.В. Влізло

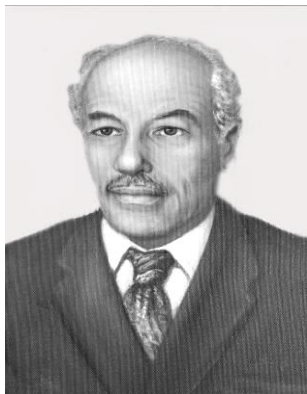
студентів ВНЗ Республіки Білорусь та трьох довідників, що видані в Російській Федерації. Професор В.І. Левченко та його учні працюють над вивченням А- і D-гіповітамінозів молодняку, хвороб печінки і нирок у корів, телят і коней, ацидозу і гіпотонії рубця, гіпопластичної анемії та антенатальної гіпотрофії телят, остеодистрофії і гіпокальціємії високопродуктивних корів. Він підготував 5 докторів і 20 кандидатів наук.

Учень В.І. Левченка, доктор ветеринарних наук (1998) професор В.В. Влізло – академік Нью-Йоркської академії наук, вперше в Україні провів ультразвукову ехографію печінки у здорових корів та за її патології, зробив значний внесок у вивчення ветеринарної лікворології, глибоко і всебічно вивчав жирову гепатодистрофію у високопродуктивних корів. В.В. Влізло започаткував вивчення в Україні губчастоподібної енцефалопатії. Він є співавтором підручників для ВНЗ України з клінічної діагностики (1995 і 2004 рр.), «Внутрішні хвороби тварин» (1999 і 2001) та «Ветеринарної клінічної біохімії» (2002). Нині В.В. Влізло – директор Інституту біології тварин НААН України, з 2007 р. – академік НААН.

Професор кафедри терапії Білоцерківського НАУ В.І. Головаха є провідним вченим України з вивчення внутрішніх хвороб коней, зокрема печінки і нирок, порушень гемопоєзу, хвороб кишечника з синдромом колік; професор В.В. Сахнюк – поліморбідності внутрішньої патології у високопродуктивних корів (кетоз, гепатодистрофія), започаткував імуноферментну діагностику ендокринної патології. Вони є співавторами підручників з «Клінічної діагностики внутрішніх хвороб тварин» (2004) та «Ветеринарної клінічної біохімії» (2002).

В *Одеському державному сільськогосподарському інституті* (нині державний аграрний університет) з 1962 по 1988 р. кафедрою терапії завідував доктор ветеринарних наук, професор Кадир Курбанович Мовсум-Заде, який і став основоположником школи клініцистів-терапевтів в інституті. За його керівництва були захищені одна докторська (Берестов В.А., 1961) та 17 кандидатських дисертацій. Наукові дослідження співробітників кафедри спрямовані на вивчення хвороб телят і поросят (бронхопневмонія, анемія, диспепсія), корів (остеодистрофія, кетоз). К.К. Мовсум-Заде – співавтор підручника «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» та монографії «Гідролізати у ветеринарії» (1989). З 1988 по 1998 рік кафедру очолював доцент К.Г. Нідзveckий – співавтор підручника «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995), до 2003 р. – доктор медичних наук О.І. Сукманський, співавтор підручника «Внутрішні хвороби тварин» (ч. 2, 2001 р.) та навчального посібника «Ветеринарна гематологія» (2009 р.), а з 2003 р. – професор Ю.О. Чубов.

Кафедра терапії в *Кримському сільськогосподарському інституті* (нині – Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет») була створена у 1991 році. Її очолив видатний вчений,

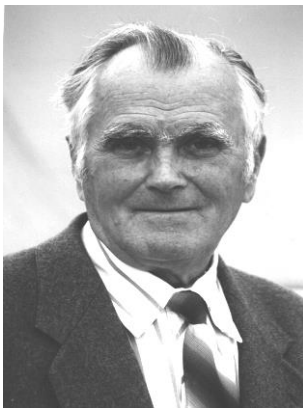

**Проф. К.К. Мовсум-Заде
(1913–1992)**

док-тор ветеринарних наук, професор І.П. Кондрахін – представник московської школи терапевтів, учень професора І.Г. Шарабріна, один з основоположників нового напрямку ветеринарного обслуговування тварин – диспансеризації. Він підготував одного доктора та 17 кандидатів наук. Професор І.П. Кондрахін – автор монографій

«Алиментарные и эндокринные болезни животных» (1989), «Эндокринные, аллергические и аутоиммунные болезни животных» (2007), «Наследственные болезни и пороки развития животных» (2008), є співавтором підручника для вузів «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» (М., 1991 і 2002 рр.), практикуму з цієї

Професор І.П. Кондрахін

дисципліни (2004), підручників для ВНЗ України «Клінічна діагностика хвороб тварин» (1995), «Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин» (2004), «Внутрішні хвороби тварин» (ч. 1 і 2; 1999 і 2001 рр.), «Ветеринарна клінічна біохімія» (2002) та для технікумів «Внутренние незаразные болезни животных» (1987 і 2003), 5 довідників, у тому числі «Диагностика и терапия внутренних болезней животных» (2005), «Методы ветеринарной клинической лабораторной диагностики» (2004), «Справочник ветеринарного терапевта и токсиколога» (2005). Професор І.П. Кондрахін та його учні мають вагомий доробок у вивченні кетозу, ожиріння, остеодистрофії, ацидозу рубця, післяродової гіпокальціємії у корів, внутрішніх хвороб птиці та молодняка. І.П. Кондрахін – основоположник нового напрямку у ветеринарній медицині – поліморбідності внутрішньої патології.

Поступово формуються кафедри внутрішніх хвороб тварин в інших ВНЗ України. У Житомирському національному агроекологічному університеті кафедру терапії очолює доктор ветеринарних наук В.П. Фасоля (2008), Луганському національному аграрному університеті – доктор біологічних наук О.П. Тимошенко, за редакцією якої виданий посібник «Ветеринарна клінічна біохімія» (2010 р.).

Клініцисти України завжди підтримували зв'язки з терапевтами інших ВНЗ, зокрема з колегами Московської ветеринарної академії. Основоположником московської школи ветеринарних терапевтів був проф. О.Р. Євграфов (1867–1953) – перший начальник Головного ветеринарного управління Червоної Армії (1918–1919 рр.), в 1922–1924 роках працював ректором Московського, а в 1925–1930 роках – Саратовського ветеринарних інститутів. У 1919 році організував кафедру терапії в Московському ветеринарному інституті, якою керував до 1953 року. Був закоханим у свою професію клініцистом, зробив вагомий внесок у вивчення хвороб коней, підготував підручник «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» (1956).

**Професор Г.В. Домрачев
(1894–1957)**

Визначна роль у розвитку ветеринарної терапії належить доктору ветеринарних наук, професору, члену-кореспонденту ВАСГНІЛ, заслуженому діячеві науки РРФСР Г.В. Домрачеву, який у 1926 р. очолив першу в СРСР кафедру клінічної діагностики в Казанському ветеринарному інституті. З 1938 р. – начальник кафедри спеціальної патології і терапії внутрішніх незаразних хвороб домашніх тварин Військово-ветеринарної академії, у 1948–1954 рр. – завідувач кафедри рентгенології і фізіотерапії Московської ветеринарної академії, з 1954 р. – завідувач кафедри клінічної діагностики і терапії Казанського ветеринарного інституту. Г.В. Домрачев впровадив у ветеринарну практику електрокардіо- і рентгенографію, розробив класифікацію хвороб міокарда та аритмій, хвороб коней з синдромом колек, класифікацію, діагностику і лікування пневмоній, диференціальну діагностику гастритів у коней, вперше описав тиреотоксикоз

**Професор І.Г. Шарабрін
(1905–1994)**

(ендемичний зоб) великої рогатої худоби, вивчав метаболічні хвороби. Г.В. Домрачев видав монографію «Аритмии и болезни миокарда у лошадей» (1950), яка й понині є актуальною, підготував 14 докторів і 25 кандидатів наук.

У подальшому протягом семи років кафедрою спеціальної патології і терапії Московської ветеринарної академії імені К.І. Скрябіна завідував професор Л.О. Фаддєєв, за редакцією якого був виданий підручник «Частная патология и терапия внутренних болезней домашних животных» (1947). Він був науковим консультантом по докторській дисертації професора М.Х. Ковбасенка.

У 1963–1979 рр. кафедру терапії очолював учень Г.В. Домрачева – заслужений діяч науки РРФСР, професор І.Г. Шарабрін (1905–1994), який зробив вагомий внесок у вивчення хвороб серцево-судинної системи, органів травлення, обміну речовин, хвороб новонародженого молодняка. І.Г. Шарабрін був основоположником поглибленого вивчення метаболічних хвороб, методології нової форми ветеринарного обслуговування – диспансеризації тварин, підготував більше 50 докторів і кандидатів наук. За редакцією І.Г. Шарабріна виданий підручник для вузів «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных», який витримав шість видань. І.Г. Шарабрін – щира і безпосередня людина. Він об'єднував навколо себе колег, підтримував мудрими порадами і добрим словом.

Від 1980 до 1990 року кафедрою терапії завідував професор В.М. Данилевський (1926–1990) – людина високого інтелекту, широкої ерудиції, надзвичайної скромності, талант якого освітлював різні напрями вивчення внутрішніх хвороб тварин. Особливо вагомий внесок зроблений В.М. Данилевським у ветеринарну пульмонологію. Докторську дисертацію він захистив у 36 років. Професор В.М. Данилевський є співавтором підручника для ВНЗ, який видавався у 1967, 1972, 1985 роках, за його редакцією видано підручник «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» (1991) і однойменний практикум (1992), він є автором кількох книг і довідників з ветеринарної терапії, підготував декількох кандидатів наук для ВНЗ України, у тому числі В.В. Влізла.

Терапевти України завжди підтримували творчі контакти з колегами з ВНЗ Російської Федерації (професори Синьов А.В., Іонов П.С., Замарін Л.Г., Колесов О.М., Кабиш А.О., Сімонов І.М., Уразасв М.А., Лебедев Л.А., Терьохіна М.Т., Тарасов І.І., Щербаков Г.Г., Уша

Професор
В.М. Данилевський
(1926–1990)

Б.В., Немченко М.І., Костина М.О., Федюк В.І. та ін.), Республіки Білорусь (професори Порохов Ф.Ф., Конопелько П.Я., Абрамов С.С., Телепнев В.О., Могиленко А.Ф., Карпуть І.М., Курдеко О.П.), які своєю працею звеличили науку про внутрішні хвороби тварин. Кожний з них – особистість. Опис їх творчих і життєвих доробок далеко виходить за межі підручника і може слугувати предметом монографічних досліджень.

Проф. П.Я. Конопелько
(1922–1997)

В останні роки розвиваються контакти з провідними науковими центрами країн Європи, зокрема з *Вищою школою ветеринарних лікарів м. Ганновер* (Німеччина), де довгі роки працював проф. *M. Stöber* – учений-клініцист зі світовим іменем; *Віденським університетом ветеринарної медицини*, в якому Інститут хвороб парнокопитних очолював професор *W. Baumgartner* (роботи вченого присвячені вивченню хвороб обміну речовин і нервової системи); з факультетами ветеринарної медицини *Університету м. Цюрих*, де клініку хвороб великої рогатої худоби і коней очолював професор *U. Braun* – провідний фахівець у галузі ультразвукової діагностики внутрішніх хвороб і патології мінерального обміну, та *Природничого університету, м. Вроцлав*, в якому клінікою хвороб коней керує професор *Й. Ніцпонець*, автор підручників з «Клінічної діагностики» та «Внутрішніх хвороб тварин».

Підсумовуючи зроблене ученими-терапевтами України, слід наголосити, що вони своєю працею зробили гідний внесок у вивчення хвороб передшлунків і сичуга у корів, хвороб коней, що перебігають із синдромом колік, респіраторних та шлунково-кишкових хвороб молодняка, хвороб печінки й нирок, обміну речовин, зокрема кетозу, А- і D-гіповітамінозів та мікроелементозів, хронічної гематурії великої рогатої худоби; у ветеринарну кардіологію, гематологію та інші галузі науки.

Нині в Україні кафедри терапії (часто у поєднанні з клінічною діагностикою) функціонують у 12 ВНЗ, де є факультети ветеринарної медицини. Перед науковцями стоять відповідальні завдання щодо вивчення, крім перерахованих, й інших хвороб – ендокринної та нервової систем, спадкових і аутоімунних, хвороб бугаїв-плідників, дрібної рогатої худоби, дрібних свійських тварин, хутрових звірів, птиці, а також вивчення регіональних особливостей перебігу внутрішніх хвороб.

Віриться, що молоде покоління ветеринарних терапевтів і діагностів України, у тому числі й тих, хто буде вивчати предмет за цим підручником, зможуть успішно розв'язувати зазначені проблеми.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ветеринарна клінічна біохімія / В.І. Левченко, В.В. Влізло, І.П. Кондрахін та ін.; За ред. В.І. Левченка і В.Л. Галяса.—Біла Церква, 2002. —400 с.
2. Ветеринарна клінічна біохімія: навчальний посібник / М.І. Карташов, О.П. Тимошенко, Д.В. Кібкало та ін.; За ред. М.І. Карташова та О.П. Тимошенко. — Харків: Еспада, 2010. — 400 с.
3. Годівля сільськогосподарських тварин / Ібатуллін І.І., Мельничук Д.О., Богданов Г.О. та ін.; За ред. академіка НААН України І.І. Ібатулліна. — Вінниця: Нова Книга, 2007. — 616 с.
4. Загальна терапія і профілактика внутрішніх хвороб тварин: практикум / В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, Л.М. Богатко та ін. — Біла Церква, 2000. — 224 с.
5. Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин / В.І. Левченко, В.В. Влізло, І.П. Кондрахін та ін.; За ред. В.І. Левченка. — Біла Церква, 2004. — 608 с.
6. Клінічна ветеринарна фармакологія: навч. посібник // О.І. Канюка, В.Р. Файтельберг-Бланк, Ю.П. Лизогуб та ін.; За ред. О.І. Канюки. — Одеса: Астропринт, 2006. — 296 с.
7. Кондрахин И. Диагностика и терапия внутренних болезней животных / И.П. Кондрахин, В.И. Левченко. — М.: Аквариум-Принт, 2005. — 830 с.
8. Кондрахин И.П. Справочник ветеринарного терапевта и токсиколога / И.П. Кондрахин, В.И. Левченко, Г.А. Таланов; Под ред. проф. И.П. Кондрахина. — М.: КолосС, 2005. — 544 с.
9. Локес П.І. Лікарські рослини / П.І. Локес, І.Г. Панасенко — Полтава: Довкілля-К, 2010. — 264 с.
10. Мартин М.В.С. Кардиореспираторные заболевания собак и кошек / М.В.С. Мартин, Б.М. Киркорэн; Пер. с англ. С.Л. Черятников. — М.: Аквариум-Принт, 2004. — 496 с.
11. Методи лабораторної клінічної діагностики хвороб тварин / В.І. Левченко, В.І. Головаха, І.П. Кондрахін та ін.; За ред. В.І. Левченка. — К.: Аграрна освіта, 2010. — 437 с.
12. Норми годівлі, раціони і поживність кормів для різних видів сільськогосподарських тварин: довідник / [Проваторов Г.В., Ладика В.І., Бондарчук Л.В.; За заг. ред. В.О. Проваторова]. — Суми: Університетська книга, 2009. — 489 с.
13. Симпсон Д.У. Болезни пищеварительной системы собак и кошек / Д.У. Симпсон, Р.У. Уильзе; Под ред. В.В. Грищенко; Пер. с англ. Г.Н. Пимочкиной. — М.: Аквариум-БУК, 2003. — 496 с.
14. Старченков С.В. Болезни собак и кошек: учебное пособие / С.В. Старченков. — СПб: Лань, 2001. — 560 с.
15. Фармакотерапевтичні ветеринарні препарати / О.І. Канюка, Н.В. Авраменко, О.С. Погорілий, Н.В. Козій. — Львів, 2011. — 478 с.
16. Фізіотерапія і фізіопрфілактика внутрішніх хвороб тварин: навчальний посібник / В.В. Лисенко, В.І. Немировський, О.В. Семьонов, В.М. Соколюк; За загальною редакцією В.І. Немировського. — Дніпропетровськ: РВВ держагроуніверситету, 2001. — 220 с.
17. Хмельницький Г.О. Ветеринарна фармакологія / Г.О. Хмельницький, В.С. Хоменко, О.І. Канюка. — Харків: Парітет, 1995. — 480 с.

ЗМІСТ

ВСТУП (Левченко В.І.)	4
ДИСЦИПЛІНА «ВНУТРІШНІ ХВОРОБИ ТВАРИН» І ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛІКАРЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ	Помилка! Закладку не визначено.
Закладку не визначено. РОЛЬ ТЕРАПЕВТІВ УКРАЇНИ У ВИВЧЕННІ ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ ТВАРИН.....	4
Розділ 1. ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕРАПІЇ (Левченко В.І., Богатко Л.М.)	Помилка! Закладку не визначено.
ОСНОВНІ ПРАВИЛА ТЕРАПІЇ (Левченко В.І.) ...	Помилка! Закладку не визначено.
ВИДИ ТЕРАПІЇ (Левченко В.І., Богатко Л.М.).....	Помилка! Закладку не визначено.
Етіотропна терапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Протимікробні препарати	Помилка! Закладку не визначено.
Специфічна терапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Фаготерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Інтерферонотерапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Пробіотикотерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Антидототерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Патогенетична терапія	Помилка! Закладку не визначено.
Терапія, яка регулює нервово-трофічні функції	Помилка! Закладку не визначено.
не визначено.	
Рефлексотерапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Неспецифічна стимулювальна терапія	Помилка! Закладку не визначено.
визначено.	
Імуностимулювальна терапія...	Помилка! Закладку не визначено.
Замінна терапія (Кондрахін І.П., Левченко В.І.)	Помилка! Закладку не визначено.
визначено.	
Симптоматична терапія	Помилка! Закладку не визначено.
МЕТОДИ ТЕРАПІЇ (Левченко В.І., Лисенко В.В.)	Помилка! Закладку не визначено.
визначено.	
Дієтотерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Фармакотерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Фітотерапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Апітерапія	Помилка! Закладку не визначено.
Фізіотерапія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Класифікація методів фізіотерапії та основні механізми біологічної дії.....	Помилка! Закладку не визначено.
Світлолікування (фототерапія) (Левченко В.І., <u>Мельник Й.Л.</u>)	Помилка! Закладку не визначено.

Електротерапія (Левченко В.І., Лисенко В.В.) **Помилка! Закладку не визначено.**

Інгаляційна терапія ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Гідротерапія (Богатко Л.М.)..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Розділ 2. ЗАГАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ

ТВАРИН (Кондрахін І.П., Левченко В.І.)... **Помилка! Закладку не визначено.**

АНАЛІЗ ГОДІВЛІ ТВАРИН ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

РЕЖИМ І ГІГІЄНА ГОДІВЛІ ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

АНАЛІЗ ЯКОСТІ КОРМІВ І ВОДИ.. **Помилка! Закладку не визначено.**

Антипоживні речовини ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Оцінка якості кормів і води ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

УТРИМАННЯ ТВАРИН..... **Помилка! Закладку не визначено.**

ПРОФІЛАКТИКА ХВОРОБ У ПАСОВИЩНИЙ ПЕРІОД ..... **Помилка!**

Закладку не визначено.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ХІМІЧНОГО І МІКРОБІОЛОГІЧНОГО

СИНТЕЗУ ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

ДИСПАНСЕРИЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН

(Кондрахін І.П., Левченко В.І.) ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація корів і нетелей ... **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація телят у пологовому відділенні та профілакторії

..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація телят у період вирощування **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація молодняку в період дорощування і відгодівлі

..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація овець ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Диспансеризація коней..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Методика диспансеризації свиней (Чумаченко В.Ю.) ..... **Помилка!**

Закладку не визначено.

Розділ 3. ХВОРОБИ ВНУТРІШНІХ ОРГАНІВ (Викладені у розділах

патолого-анатомічні зміни описані за редакцією Папченка І.В.) **Помилка! Закладку не визначено.**

ХВОРОБИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

(Левченко В.І., Судаков М.О.) ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Загальні симптоми і синдроми за хвороб серцево-судинної системи ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Хвороби перикарда..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Перикардит ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Гідроперикард ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Хвороби міокарда ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Міокардит ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Міокардіодистрофія ..... **Помилка! Закладку не визначено.**

Міокардіофіброз (міокардіосклероз)..... **Помилка! Закладку не визначено.**

визначено.

- Розширення серця ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Інфаркт міокарда ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Кардіоміопатія (Левченко В.І., Кондрахін І.П.) Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби ендокарда ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Ендокардит ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Пороки серця ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Природжені пороки серця ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Набуті пороки серця ..... Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби судин ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Артеріосклероз ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Тромбоз судин ..... Помилка! Закладку не визначено.
- ХВОРОБИ ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ (Левченко В.І.) Помилка! Закладку не визначено.**
- Хвороби верхніх дихальних шляхів ..... Помилка! Закладку не визначено.
- визначено.**
- Риніт ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Кровотеча з носа ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Гайморит ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Фронтит ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Ларингіт ..... Помилка! Закладку не визначено.
 набряк гортані ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Трахеїт ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Бронхіальна астма ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Бронхіт ..... Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби легень ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Емфізема легень ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Гіперемія і набряк легень ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Легенева кровотеча ..... Помилка! Закладку не визначено.
- Пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Крупозна пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Катаральна бронхопневмонія .. Помилка! Закладку не визначено.
 Ателектатична пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Метастатична пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Гіпостатична пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Аспіраційна пневмонія ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Гнійно-некротична пневмонія, гангрена легень Помилка! Закладку не визначено.
- не визначено.**
- Хвороби плеври ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Плеврит ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Грудна водянка ..... Помилка! Закладку не визначено.
 Пневмоторакс ..... Помилка! Закладку не визначено.
- ХВОРОБИ СИСТЕМИ ТРАВЛЕННЯ Помилка! Закладку не визначено.**

- Хвороби ротової порожнини, глотки і стравоходу (Левченко В.І., Чумаченко В.Ю.) ..... Помилка! Закладку не визначено.
- Стоматит ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Фарингіт..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Параліч глотки..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Закупорення стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Запалення стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Параліч стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Звуження стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Розширення стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Спазми стравоходу..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Хвороби стравоходу у дрібних тварин..... Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби передшлунків і сичуга (Левченко В.І., Влізло В.В., Кондрахін І.П.)..... Помилка! Закладку не визначено.
- Гіпотонія рубця (передшлунків)..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Парез рубця..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Тимпанія рубця ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Ацидоз рубця..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Алкалоз рубця ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Румініт..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Паракератоз рубця ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Травматичний ретикуліт і ретикулоперитоніт Помилка! Закладку не визначено.
  - Закупорення книжки..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Запалення сичуга..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Зміщення сичуга..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Порушення моторики і функцій передшлунків та сичуга (синдром Гофлонда)..... Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби шлунка і кишок (Чумаченко В.Ю., Левченко В.І.). Помилка! Закладку не визначено.
- Гастрит ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Ерозивно-виразковий гастрит .. Помилка! Закладку не визначено.
  - Гіпертрофічний пілоростеноз .. Помилка! Закладку не визначено.
  - Заворот шлунка ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Гастроентерит..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Запалення параанальних залоз. Помилка! Закладку не визначено.
- Хвороби шлунка і кишечника з синдромом колік (Мельник Й.Л., Левченко В.І., Головаха В.І.) ..... Помилка! Закладку не визначено.
- Основні симптоми, правила діагностики і лікування хворих тварин із синдромом колік ..... Помилка! Закладку не визначено.
  - Розширення шлунка..... Помилка! Закладку не визначено.

Ентералгія.....	Помилка! Закладку не визначено.
Метеоризм кишечника	Помилка! Закладку не визначено.
Застій вмісту кишок.....	Помилка! Закладку не визначено.
Обтурація кишечника.....	Помилка! Закладку не визначено.
Странгуляційний ілеус кишечника	Помилка! Закладку не визначено.
Тромбоемболія брижових артерій.....	Помилка! Закладку не визначено.
Хвороби печінки і жовчних шляхів (Влізло В.В., Левченко В.І.)	
.....	Помилка! Закладку не визначено.
Синдроми за хвороб печінки і жовчних ходів ..	Помилка! Закладку не визначено.
Гепатит.....	Помилка! Закладку не визначено.
Гнійний гепатит	Помилка! Закладку не визначено.
Гепатодистрофія	Помилка! Закладку не визначено.
Амілоїдоз печінки	Помилка! Закладку не визначено.
Цироз печінки	Помилка! Закладку не визначено.
Жовчнокам'яна хвороба.....	Помилка! Закладку не визначено.
Профілактика хвороб печінки ..	Помилка! Закладку не визначено.
Хвороби очеревини (Чумаченко В.Ю., Левченко В.І.).....	Помилка!
Закладку не визначено.	
Перитоніт.....	Помилка! Закладку не визначено.
Водянка черевної порожнини ..	Помилка! Закладку не визначено.
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	22

Навчальне видання

ЛЕВЧЕНКО Володимир Іванович,
КОНДРАХІН Іван Петрович,
ВЛІЗЛО Василь Васильович,
ГОЛОВАХА Володимир Іванович,
СУДАКОВ Микола Олександрович,
МЕЛЬНИК Йосип Львович,
ЧУМАЧЕНКО Володимир Юхимович,
БОГАТКО Леонід Мечиславович,
ЛИСЕНКО Віктор Васильович,
ПАПЧЕНКО Іван Васильович

ВНУТРІШНІ ХВОРОБИ ТВАРИН

(Частина 1)

Редактор – В.І. Драчук
Комп'ютерна верстка – С.І. Сидоренко

Здано до складання 21.05.2012. Підписано до друку 11.07.2012
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 30,69. Тираж – 3000. Зам. 12–304

09110, Біла Церква, Соборна площа, 8/1
Білоцерківський національний аграрний університет

РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ
09110, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 3–11–01

Відтиражовано ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика"
09110, Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4